

MAGYAR KINCSKERESŐK

Az Axtilor-kincs titka. — Pannónia Sacra. — A szegedi ásatások.

GÓLYA“ VOLTAM az Eötvös-Collegiumban, mikor évfolyamtársammal, Németh Gyulával megismerkedtem. Már akkor bizonyos nimbusz vette körül: hiszen ez a kis ember megjárta a Krímet, Kis-Ázsiát, sőt a Kaukázus vidékét is; a Budapesti Hírlap meg már józan stílusú, csendes humorú útikarcolatokat hozott tőle! Egy híres török utazóról rövidesen Cselebi lett a neve és a kedves, szerény karcagi polgárgyereket mihamar általános szeretet vette körül, ő ugyan nem igen vette ki a részét a közös kollégiumi kirándulásokból és szellemi lelkesedésekből, mert többnyire szobájában ült és tanult mindenfélét, amit mi fölöslegesnek tartottunk: törököt, tatárt, mongolt, finn-ugort, oroszot, míg a szükségképpen rátukmált szakokat: a magyar és német irodalomtörténetet csak tisztas távolból szemlélte.

Saját bevallása szerint Jókai Eppur si muove-jának népszerű alakja Barkó Pali, Körösi Csorna Sándor mása csábította a keleti nyelvészetre a budapesti egyetem kiváló orientalistáját, jelenlegi dékánját: diákköri ábrándjai között ott élt az ő lelkében is a Körösi Csorna Sándor óta sok jó érzésű magyart elsodró ősmagyar rokonság ábrándos keresésének vágya. De ez esetben a turáni romantika sivatagja a tudomány szoros, de biztos ösvényeire vezetett, ami ugyan nem annyira néhai Vámbéry Árminnak köszönhető, ki nem volt moderm értelemben vett nyelvész és így nem szívesen látta, ha ambiciózus nyelvészcsemeték tódultak óráira, hanem a Collegium akkori vezetőtanárának, jelenlegi igazgatójának, ki a legújabb nyelvészeti módszeresség csatornáiba vezette le a kezdő ember tudományos érdeklődésének romantikus vizeit. S így nem ősmagyarokról disszertált Németh Gyula, hanem egy török-mongol hangtörvényről.

De a fáklya nem aludt ki, s Németh Gyula lelke mélyén ott maradt a magyar őstörténeti érdeklődés, melyet most már a tudományos kritika és az összehasonlító nyelvtudomány módszereivel fokként közelített meg. így jutott el évekkal ezelőtt nagy művéhez: «A honfoglaló magyarság kialakulásáéhoz, a legjobb műhöz, amit a honfoglalás előtti magyarságról valaha írtak. Sikerült neki itt a történelmi és nyelvi adatok helyes megszólaltatásával a magyar történelem leghomályosabb korszakáról, mely addig a merész és legtöbbször alaptalan feltevések prédája volt, annyi pozitív tény és feltétlenül tudományos jellegű eredményt kihámozni, hogy ma már az ősmagyarság törzsi kialakulásának egyes fázisait is kezdjük megismerni és tisztán látunk abban a rendkívül bonyolult folyamatban, amit egy

ilyen síksági nép őstörténete képvisel. Egyúttal a magyarságra vonatkozó történeti adatokat helyes értelmezéssel oly régi időre vitte vissza, melyről azelőtt álmodni sem mertünk. Így egyesült Németh Gyula kutatásaiban a múltért lelkesedő magyar lélek és a józanság, melyet részben tanáraitól sajátított el, részben születési adományként alföldi környezetéből hozott magával.

Még két rejtélyes problémacsoport került már a fiatal Németh Gyula érdeklődési körébe: a magyar rovásírás és az ezzel összefüggő nagyszentmiklósi aranykincs titokzatos feliratainak kérdése. Érezte, hogy itt nagyfontosságú dolgokról van szó, de kritikai érzéke sokáig ellenállt a könnyelmű feltevések csábításainak. Az első feladat itt is a talaj megtisztítása volt. Éles kritikával és a módszeres tudós biztonosságával cáfolta meg előbb Sebestyén Gyulát, ki a magyar rovásírást a török írásrendszerek és a keleti nyelvészet ismerete nélkül igyekezett fejtegetni, majd még fölényesebben Mészáros Gyula és Supka Géza kísérleteit, kik közül az első törökül, a második magyarul és törökül olvasta el a nagyszentmiklósi kincs feliratait.

De ennek már majdnem húsz esztendeje. Közben, más munkák közepett sem feledkezett meg a bécsi aranykincs rejtélyes problémájáról. Kisebb cikkek, észrevételek jelezték, hogy figyelme ez irányban sem lankadt.

Most előttünk a megoldás. A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóiratában, a Magyar Nyelvben olvashatjuk egész terjedelmében. Véletlen szerencsének látszanék, ha nem előzték volna meg hosszú töprengések, sikertelen próbálkozások. És itt valami hasonló történt ahhoz, amit Champollion annak idején az egyiptomi hieroglifákkal csinált, mert a probléma nehézségére nézve jellemző, hogy az ú. n. Attila-kincs feliratait még a leghíresebb orientalista, a dán Thomsen sem tudta kibetűzni.

A kincset 1799-ben találták a bácskai Nagyszentmiklóson és onnan egyenesen a bécsi Hofmuseumba szállították. (Ki tiltakozott volna ellene, mikor még magyar múzeum nem is volt?) A kincs egészen rendkívüli gazdagságú, csak az Inkák kincséhez hasonlítható: huszonhárom teljesen ép aranycsészéből, tálból, korsóból áll. Kettőn görög felirat, keresztény rituális vonatkozású. Egyen görögbetűs idegen nyelvű felirat, melyet Thomsen török nyelven olvasott el ilyen értelmezéssel: „Buila zsupán fejeztette be a csészét, (ezt) a csészét, melyet Butául zsupán tétetett alkalmassá a felakasztásra.“

Ez az elolvasás nagyjából helyes volt és ez lett Németh Gyula megoldásának is kiinduló pontja. Előbb azonban ez is helyesbítésre szorult, minek eredményeképpen a szöveg így fordítandó: „Boila Csabán csészéje, mely az ő megrendelésére készült; Botaul Csabán csináltatta a csatját, az ő ivócsészéje ez.“ Itt a legfontosabb módosítás, hogy Németh Gyula a szláv „zsupán“ szó helyett „csabán“-t olvas: Bíborban született Konstantinnál meg is találta, hogy 889-ben a besenyők „Csabán“ nevű törzsének fejedelmét Batának hívták. Az -ul végzet török személynevekben annyit jelent, mint „fia“ s így a tálat Bata csabán-besenyő fejedelem fia csináltatta.

Ez a módosítás már körülbelül kezébe adta a kincs rejtélyének történelmi kulcsát: a kincs minden valószínűség szerint besenyő eredetű és a IX. század végéről vagy a X. század elejéről való. Hátra volt még a többi ismeretlen nyelvű rúna- vagy rovásjelű felirat elolvasása.

Most az az ötlete támadt Némethnek, hogy hátha ennek a Boila-Csabán fejedelemnek a neve előfordul a tizenhét felirat valamelyikén. Talált is egyet, amelyre a feltevés ráillett, de tovább aztán nem is jutott. „Ezt körülbelül tíz év óta tudom már, — írja — de mikor az így nyert hangértékekkel a többi feliratot próbáltam értelmezni, semmi kielégítő eredményre nem jutottam.“

Ami ezután következett, hasonló a keresztretjvények megfejtőinek leleményességéhez. Egy tudományos dolgozattól értesült, hogy a törököknél szokásos volt a használati tárgyakat a tárgy nevével ellátni. Ebből a gondolatból kiindulva megkísérelte a csészekre a törökben előforduló „csésze“ jelentésű szavakat alkalmazni. Az első mihamar jelentkezett: az egyik tárgyon „tabaq“, azaz „tál, csésze“ volt leolvasható. Most a már korábban elolvasott Boila-Csabán névből és az újonnan elolvasott szóból nyert jegyekkel más feliratokat is sikerült kibetűznie, melyek kiegészítésénél újabb hangjelölések bukkantak elő. Végül kevés kivétellel valamennyi feliratot sikerült elolvasnia és van remény rá, hogy egy szép nap a hátralevő még megoldatlan jelek is vallani fognak.

Az elolvasott szövegek így hangzanak: „Bojla, szélesszájú (edény), Ilbök, Szevinüg fejedelemasszony, Bojla Csabán csemegéstálja, Turum ivóedénye, csésze, edény, nyeles edény.“ Tartalmilag nem valami szenzációs eredmény, de történetileg mégis roppant fontos! Itt áll előttünk a besenyő nyelv egyetlen emlékcsoportja és ami még jelentősebb, a besenyő rovásírás megfejtett alphabetuma.

A besenyőkről már az arab geográfusok: Gardizi és Al Bakri írják, hogy sok arany- és ezüstedényük van; a megoldás ezt a történeti adatot is megerősítette. A kincset, mint a török nyelvű besenyő írású szövegek is tanúsítják, csakugyan Botaul-Csabán besenyő fejedelem fia készítette 900—920 körül, tehát a magyar honfoglalás idején: s így nem lehetetlen, hogy éppen a magyar honfoglalók elől rejtették a földbe a nagyértékű kincset, melyet egy olyan terület közvetlen közelében találtak, ahol az Árpádok korában nagyobb besenyőtelepülések voltak. A kincsen levő perzsa-szasszanida motívumok azzal magyarázhatók, hogy a besenyők azelőtt Perzsiától és Chwarizmtól északra laktak, az Emba-Ural-Volga vidékén. Itt sajátították el aranyműveseik a perzsa díszítőművészetet és a szomszédos nyugati türk birodalom hatása alatt itt alakult ki a besenyő írás, mely feltűnő rokonságot mutat az orchoni feliratok ótörök írásával és még több egyezést a székely-magyar rovásírással. A magyar és a besenyő írás a türk íráscsalád két származéka.

Az új felfedezés tehát kiemeli a magyar rovásírást keleteurópai elszigeteltségéből, megszünteti kuriózum-jellegét és bebizonyította, hogy a rovásírás a régi török és magyar műveltségnek szerves alkotóeleme volt.

Németh Gyula megoldásáról is elmondhatjuk, amit állítólag Newton mondott a nehézkedési törvény felfedezéséről: úgy jutott el hozzá, hogy mindig gondolkozott rajta. Nem csekély érdeme a magyar tudományosságnak, hogy a keleti tudományoknak egy ilyen fontos problémája, mely egészen új világot vet egy alig ismert nyelvre és népre, és felfedi a török írásrendszerek egyik ismeretlen csoportját, éppen a budapesti egyetemen oldódott meg, melyet joggal tekinthetünk már Budenz és Goldzieher óta a keleti nyelvészet legjelesebb fókuszának.

Naív és dilettáns, de annál fanatikusabb turanista féltudósaink és rögtönzött hindu-magyar rokonsággkutatóink pedig okulhatnak Németh Gyula pályájából és eredményeiből: megérthetnék, hogy a tudás útja a tehetőség, szorgalom és kitartás csapásain át vezet: minden, ami e téren a tudományos módszerek elhanyagolásával történik, haszontalan energiapocsékolás és üres szófecsérlés, mely a sajtó szíves támogatásával olykor a tömegek, sőt intelligens emberek káros félrevezetését eredményezi, amivel az ország reputációjának jelentékeny csökkenése szokott jární. Az efféle kontároknak csak a régi szólásmód kaptafáját tudjuk ajánlani, mert a nyelvészethez, éppúgy mint a cipész-mesterséghez iskolázottság kell. Olyan banális igazság ez, hogy az ember restell újra meg újra megformulálni és mégis közéletünk sajátosan tudományellenes beállítottsága miatt kénytelen vele. A tudomány művelése a tudósok dolga, már pedig a magyar nyelvészet és őstörténet a legnehezebb és legbonyolultabb tudományok közé tartozik.

A MAGYAR FÖLD AZ emberi műveltség valóságos múzeuma és a magyar archeológusok a legutóbbi években ritka szerencséivel — vagy talán a régibb nemzedékekhez képest több tudással? — ássák ki a magyar föld múltjának érdekesebbnél érdekesebb emlékeit. Prehистória, római kor, népvándorlás, magyar középkor: minden bőven akad a leletekben, melyeknek gazdagsága minden várakozást felülmúl.

A pannóniai rómaiság a legismertebb e műveltségi korszakok közül: mindnyájan jártunk Aquincumban és ábrándoztunk a római város síkatoraiban, bekukkantottunk a Mithraeumokba. De nem tudom, sokan megbámulták-e már a csak néhány év óta előkerült mészkőbikát, a provinciális sírdíszítő művészet csodálatos realizmussal alkotott remekét, mely körül annyi birtoklási harc folyt a Nemzeti Múzeum és a főváros között?

Minthogy Aquincum ma feltárt része a nagy római katonai városnak csupán a polgári negyede, még mindig érdekes meglepetésekre lehetünk elkészülve minden esetben, mikor Óbudán, melynek házai alatt húzódik el a katonai város központja, egy-egy házat lebontanak, vagy csatornázási munkákat kezdenek. így történt, hogy az Elektromos Művek építkezésekor egy leégett és összeomlott római középületre bukkantak és benne Nagy Lajos fővárosi múzeumi őr megtalálta az ókor eddig egyetlen víziorgonáját! E felfedezés óta az ókori régészvilág figyelme Aquincum felé fordult, sokan jönnek megtekinteni a zöldpatinás bronzsípokat, melyek olyan jó állapotban vannak, hogy Nagy Lajos másolatot vesz róla és összeállítja, úgyhogy a közönség maga játszhat majd az ókori orgonán. Minden egyes síp számozva

van és kettősen toldott, mint a modem orgonáé. A felfedezést különösen érdekessé teszi, hogy Nagy Lajos a romok között megtalálta az orgona keletkezésének történetét megőrző emléktáblát: e szerint egy hadnagy, Caius Julius Victorinus ajándékozta a víziorgonát (hydra) az aquincumi tűzoltó- és temetkezési egyletnek (collegium fabrum et centonarium). Afféle római „chevra kadisa“ volt ez; létezéséről már feliratokból volt a tudós világnak tudomása.¹

Talán kevésbé szenzációsak, de annál fontosabbaknak látszanak Nagy Lajos ásatási eredményei a pannóniai ókereszténység múltjára nézve. Eddig általában az a nézet volt elterjedve, hogy az őskereszténység, melynek igen szép emlékeit tárták fel a pécsi katedrális tövében, nem igen terjedt át Pannónia Superiorra és hogy Budapest alaprétegeiből az őskeresztény elem hiányzik. Nagy Lajos Óbudán a Raktár-utcában már két évvel ezelőtt feltárta egy őskeresztény templom alapfalait lóherealakú apszisával, amivel bebizonyosodott, hogy ez az aquilejai stílusú ókeresztény építkezési forma Aquincumban is ismeretes volt s így joggal feltehetjük — a romok között talált érmek és bélyeges téglák segítségével datálva a leletet —, hogy a IV. században idáig elhatolt a keresztény kultusz.² Szentendre mellett meg egy ókeresztény temetőt ásott ki a fővárosi múzeum tehetséges régésze s az egyik bronzládavereten ókeresztény szimbolikus ábrázolások mellett (Dániel az oroszlánbarlangban, Lázár feltámasztása, A csodás kenyérszaporítás) Nagy Konstantint képviselő Herkulest és Jupitert mutatott ki, ami arra vall, hogy a kereszténység e területeken nem mint forradalmi jelenség lépett fel, hanem bizonyos hibrid alakban, mely a régi pogány mitológia és a keresztény szimbolika összeegyeztetését lehetővé tette. S ha mindehhez számos más apróbb leletet hozzáteszünk, eléggé tisztán áll előttünk Pannónia Sacra képe és régészeink az idei ravennai kongresszuson már az ókeresztény archeológiának egészen új és a külföld előtt teljesen ismeretlen fejezetének ismeretét vihetik be a nemzetközi tudományos közvéleménybe. Mint élt tovább ez a kereszténység a következő század barbár foglalásai után, ennek eldöntése még a jövő titka. De annyit már sejteni lehet, hogy a római és a magyar világ közötti hézag korántsem olyan légtüres tér, mintsem azt eddig gondoltuk.

HA BUDA a római civilizáció múzeuma maradt mind a mai napig, Szegedet bátran nevezhetjük a népvándorlási kor nekropoliszának. Ott a szegedi határban a szegedi városi múzeum ismert igazgatója, a különben tehetséges és szellemes író Móra Ferenc ásott ki az utóbbi évek folyamán pontosan 2694 sírt, melyekben a hún, avar, germán, jazig és középkori magyar kultúra emlékei kerültek élő oly óriási tömegben, hogy a kicsiny múzeum elégtelennek bizonyul befogadásukra. Most az Ethnographiában (XLIII. 2. sz.) számol be arról, mit lehet ezekből az ásatásokból általános etnológiai szempontból értékesíteni.

¹ L. Egyetemes Phil. Közlöny LVI. 92.

² Nagy Lajos: Az óbudai ókeresztény cella trichora a Raktár-utcában, Az Aquincumi Múzeum kiadása. Budapest, 1931.

A hún-avar sírok között Móra először is osztálykülönbséget állapított meg: a 90 gazdag sírban arany- és ezüstnyomokra akadt, azért csak nyomokra, mert ezeket egyetlenegy kivételével mind kifosztották már az ókori sírrablók. A szegényekét viszont nem bolygatták, mert ezekben csak nemtelen fémből készült tárgyakat leltek volna. A sírokon így hát valószínűleg kívülről is megkülönböztető jelek lehettek, mert a rablók, mint láttuk, csak „biztosra mentek“.

Lovastemetkezés több sírból került elő, hónoknál éppúgy, mint a germánoknál. Itt azonban Móra megcáfolja azt a hitet, melyet Jókai terjesztett el magyar köztudatban, hogy ilyenkor a lovast a lóra ültetve temették volna el. Valamennyi esetben a ló külön feküdt és a koponyán talált horpadásból és bordákon látható szúrás nyomaiból következtetve a sírban üttették agyon és szúrták oldalba.

A zsugorított temetésre nézve Bartucz Lajossal együtt azt hiszi a sírok feltárója, hogy büntetett egyének temetkezési módja lehetett, mert e sírokból hiányoztak a mellékletek és többnyire a temetők szélein voltak találhatóak. Huszonnyolc sírba állva temették el a halottat s ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy az újgur törökök temetkezéséről hasonló ténnyel jegytek fel.

Számtalan sok túlvilági útieledel nyoma akadt a sírban: sertések, marhák, juhok, szárnyasok csontjai, tyúk-, liba- és bibictojások. Mindez a túlvilági anyagi életbe vetett hit tanúsága. Egyik tojáson a magyar húsvéti tojások rajzaira emlékeztető karcolásokat is talált a szerencsés kezű régész. Számos csontváz kettéffüreszelt pénzdarab egyik felét szorította fogai között, másik fele bizonyára otthon maradt az utána jövő hozzátartozónál. Egy sírban a szokásos nyílhegyek helyet hegygel lefelé forduló egész nyilakat talált, ami talán annak a jele, hogy a nyíllal belelőttek a sírba, hogy a gonosz szellemeket elriasszák, illetve hogy a halott hazajárását megakadályozzák. Móra szerint nem is olyan régen még megvolt egyes magyar vidékeken ez a szokás: csak-hogy újabban már puskával lőttek a sírba hasonló mágikus céllal.

A nagyszámú és túlnyomóan asszonyi és gyermeki sír tanúsága alapján némileg módosítanunk kell azt a képet is, melyet a síksági úgynevezett nomád népek életéről alkotunk magunknak. A valóságban az állandó település lehetett ezeknek a népeknek is a műveltségi központja s míg a harcosok távol jártak zsákmány után s többnyire ott idegenben lettek eltemetve, odahaza a békés családi élet biztosította a kultúra folytonosságát, mely lehet, hogy itt is átnyúlik a népvándorlás korábbi századaiból a magyarság első századaiba.

Ha Móra Ferenc szegedvidéki ásatásait szemléljük és panaszait hallgatjuk, elábrándozhatunk a felől, vajjon a szeged-kolozsvári egyetem újjáépítésekor nem lehetett volna-e szorosabb kapcsolatot létesíteni a szegedi határnak már régóta ismert archeológiai kincsei és az egyetem között? Kétségtelen, hogy az ókori történelem és a régészet e földön idehaza van és a szegedi határ dombjaiból könnyen lehetne az itteni egyetemnek nemcsak helyi szint, hanem nemzetközi fontosságot biztosítani. A nagy szegedi építkezések folyamán nem juthatott volna-e egy önálló népvándorláskori múzeumnak is egy épület vagy épületrész, mikor több egyetemi intézet sok helyiséggel és

fényes belső berendezéssel rendelkeznek? És nem kellene-e leépítés helyett pl. az ókori történeti katedrát a népvándorlás története számára megprizni és megfelelő emberrel betölteni, ki a gazdag lelőterületből tudományos munkaközpontot csinálhatna?

Így azonban Móra Ferenc kincsei, a leletek roppant nagy kárára, ott porladnak a kicsiny városi múzeum folyosóin vagy pincéiből felállított ládák fenekén. Sokszor kedve volna, mondta a kiváló régész egyik előadásában, az egészet felpakolni és visszatemetni a szegedi határ homokjába. És csakugyan úgy látszik, mintha az ősi föld jobban konzerválná kincseit, mint a modem egyetemi város levegője.

ECKHARDT SANDOR